Аніщенко Олена,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України

ВІД БОЙОВОГО ДОСВІДУ ДО ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: АНДРАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Актуальність проблеми андрагогічної підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) зумовлена дією кількох взаємопов'язаних чинників. З-поміж них виокремимо ті, що пов'язані з повномасштабною війною, докорінною трансформацією освітньої політики, посиленням ролі освіти дорослих у системі національної стійкості, зростанням запиту на фахівців, здатних ефективно працювати з дорослою аудиторією в умовах високої соціальної й професійної напруги. В Україні в умовах викликів воєнного стану підготовка викладачів не може обмежуватися опануванням усталених предметно-методичних компетентностей. Зміст освітніх програм має бути наскрізно андрагогічно спрямованим, вибудовуватися на розумінні специфіки навчання дорослих, передбачати розвиток здатності до фасилітації, тьюторського супроводу, рефлексивної взаємодії, інтеграції професійного й життєвого досвіду слухачів в освітній процес.

Особливо важливого значення порушена проблема набуває у зв'язку з активним залученням до викладацької діяльності у ВВНЗ військовослужбовців, осіб із досвідом бойових дій, ветеранів війни, які не мають формальної педагогічної освіти. Наразі триває й кампанія із залучення до викладання ветеранів із інвалідністю внаслідок війни, тобто тих, хто не може виконувати бойові завдання. Зокрема, таким особам пропонуються посади інструкторів у системі професійної військової освіти, де не такі жорсткі вимоги до кандидатів, як до науково-педагогічних працівників. Як свідчать матеріали

інтерв'ю ТВО директора Департаменту військової освіти і науки Міністерства оборони України, полковника Максима Кас'яненка, наданого Інформаційному агентству АрміяInform 15 січня 2026 р., орієнтовно до 65-70% викладачів ВВНЗ мають бойовий досвід, тобто статус учасників бойових дій.

Безумовно, їхній практичний досвід є цінним у змістовому й виховному аспектах, однак сам по собі не гарантує педагогічної ефективності. Водночас перехід від ролі військовослужбовців із бойовим досвідом, інструкторів, що мають досвід управління підрозділами, але не володіють методиками навчання дорослих, фахівців із суміжних сфер (медицини, інженерії, кібербезпеки тощо) до ролі викладачів потребує спеціально організованої підготовки. Така підготовка має бути спрямована на опанування закономірностей навчання дорослих, особливостей освітньої комунікації, принципів безконфліктної взаємодії, методів роботи в умовах травматичного досвіду тощо. Відтак професійна інтеграція військовослужбовців у сферу освіти увиразнюється не лише як соціальна місія, а як важливий напрям професіоналізації викладачів вищих військових навчальних закладів.

На наше переконання, не викликає сумнівів доцільність упровадження андрагогічно орієнтованих моделей підвищення кваліфікації викладачів закладів освіти, які здійснюють підготовку фахівців для сектору безпеки та оборони. Такі моделі можна розглядати як один із інструментів професіоналізації педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих. В основу моделей мають бути покладені ідеї та положення про те, що ефективна педагогічна діяльність у цій сфері має спиратися на такі взаємопов'язані складники:

- *спеціальна методична підготовка* – забезпечує володіння сучасними дидактичними технологіями, методами роботи з дорослими слухачами та адаптацію освітнього процесу до умов воєнного стану4
- *урахування попереднього професійного й бойового досвіду* – інтегрує компетентності, набуті під час військової служби, у педагогічну діяльність, що забезпечує зв'язок між бойовим досвідом та освітньою практикою;
- *спрямованість на формування й розвиток андрагогічної*

компетентності – в єдності рефлексивного, психологічного, комунікативного та інших складників, що дозволяє викладачам ефективно працювати з дорослими слухачами, враховувати їхній життєвий досвід, забезпечувати мотивацію до безперервного навчання тощо.

На відміну від традиційних моделей післядипломної підготовки, що орієнтовані переважно на передачу знань, андрагогічно орієнтовані моделі передбачають суб'єкт-суб'єктну взаємодію, індивідуалізацію освітніх траєкторій, адаптацію змісту до реальних освітніх потреб дорослих, які навчаються. Упровадження таких моделей відкриває нові можливості для цільової підготовки військовослужбовців до викладацької діяльності, а також для розроблення тематичних програм підвищення кваліфікації викладачів, які працюють у ВВНЗ України. Зміст таких програм доцільно структурувати навколо блоків, що охоплюють теорію навчання дорослих, специфіку роботи з аудиторією, яка має досвід служби або бойових дій, методи фасилітації, цифрові інструменти навчання, забезпечення психологічної безпеки освітнього середовища, а також педагогіку партнерства як модель етичної взаємодії з дорослими слухачами на засадах довіри, рівності й відповідальності.

Важливого значення набуває розвиток здатності викладачів не стільки транслювати знання, скільки перетворювати наявний життєвий досвід слухачів на освітній ресурс, що сприяє їхньому особистісно-професійному зростанню, соціальній інтеграції. Такий підхід сприяє формуванню нової культури освітньої взаємодії, в якій досвід дорослих слухачів інтегрується в освітній процес як значущий ресурс навчання. Відповідно, трансформується й професійна роль викладачів, які дедалі більше виконують функції партнерів у спільному осмисленні й продукуванні знань.

Слід наголосити, що досліджуване явище є багатовимірним й охоплює не лише андрагогічний, психолого-педагогічний, а й більш широкий контекст – соціально-інституційний, що увиразнює взаємозв'язок освітніх, економічних, управлінських і суспільних чинників. Необхідність розроблення та впровадження механізмів інтеграції громадян у цивільне життя, зокрема через

викладацьку, освітньо-просвітницьку й наукову діяльність, зумовлено сучасними викликами і потребами розвитку українського суспільства. Керуючись положеннями Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року (2024) зазначимо, що передусім йдеться про осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України. Для багатьох із них робота у закладі освіти стає новим етапом професійної самореалізації, продовженням служіння державі в іншому форматі. Водночас відсутність педагогічної підготовки може обмежувати їхній викладацький потенціал, якщо не буде забезпечено належний андрагогічний супровід.

На нашу думку, важливим засобом навчання, інструментом забезпечення якісної андрагогічної підготовки суб'єктів освітньої взаємодії вищих військових навчальних закладів є, зокрема, методичні видання з військової андрагогіки (А. Вітченко, В. Осьодло, С. Поздишев та ін.), військової педагогіки і психології (К. Аветісян, В. Ананьїн, С. Балашова, О. Булгаков, С. Васильєв, В. Горлинський, Г. Дубровинський, Н. Замотаєва, Є. Подтергера, О. Пучков, Е. Сарафанюк, Л. Снігур, О. Уваркіна, О. Хижняк, В. Ягупов та ін.). У таких працях систематизовано сучасні підходи до навчання дорослих у специфічних умовах воєнного стану, викладено специфіку методів адаптації освітнього процесу до кризових ситуацій, інструменти психологічної підтримки слухачів тощо. Їхнє використання сприяє не лише підвищенню ефективності освітньої діяльності, а й формуванню сучасної культури викладання на основі поєднання військового досвіду, рефлексії, гуманістичних цінностей освіти дорослих.

Окремої уваги потребує питання оцінювання ефективності андрагогічної підготовки. У цьому контексті важливо враховувати критерії, що відображають не лише рівень засвоєння теоретичного матеріалу, а й здатність викладачів до

комунікації з дорослими слухачами, організації практико орієнтованого навчання, рефлексії, саморегуляції, роботи в ситуаціях підвищеної емоційної складності. Саме вони дозволяють оцінити готовність викладачів до професійної діяльності у сфері освіти дорослих в умовах невизначеності, коли від освітньої взаємодії очікується максимальна гнучкість, здатність до подолання стресових ситуацій, послідовна гуманістична спрямованість.

Отже, професійну підготовку та розвиток викладачів ВВНЗ доцільно концептуалізувати як безперервний процес формування професійної ідентичності, що виходить за межі ситуативної адаптації до нового середовища, й охоплює переосмислення попереднього досвіду, трансформацію професійної суб'єктності, опанування сучасних моделей андрагогічно орієнтованої взаємодії тощо. Андрагогічна підготовка викладачів ВВНЗ є стратегічно значущим напрямом розвитку освіти дорослих, актуальність якого зумовлена не лише потребами воєнного часу, а й необхідністю формування нової моделі професіоналізації викладачів, здатних ефективно працювати з дорослою аудиторією на засадах відповідального партнерства. У цьому контексті важливою є викладацька діяльність ветеранів війни, діючих військовослужбовців, оскільки їхній професійний досвід істотно посилює практико-орієнтований складник підготовки у ВВНЗ. Водночас професійна самореалізація у викладацькій праці потребує комплексного андрагогічно орієнтованого науково-методичного супроводу, дидактичного забезпечення процесу професійної трансформації з урахуванням можливостей формальної, неформальної та інформальної освіти.